

SUMARI

<i>Exteriors i interiors, retalls d'història de l'art medieval</i> , Francesc Fité i Alberto Velasco	7
<i>Lo sacro y lo profano en la iconografía románica galaico-portuguesa: la configuración de una identidad artística propia</i> , Margarita Vázquez Corbal.....	15
<i>Evolución organológica e iconográfica de la “ghiterna” medieval</i> , Enrique Galdeano.....	29
<i>Fuentes escritas e iconográficas aplicadas al estudio de la cultura material: los inventarios de objetos de uso doméstico (siglos XIV-XV)</i> , Lluïsa Amenós.....	49
<i>“Estilos medievales” en la carpintería de lo blanco leonesa</i> , Joaquín García Nistal.....	71
<i>La formación de la arquitectura municipal como expresión de la consolidación del poder de los concejos medievales: la antigua casa de la audiencia del Concejo de Braganza, en Portugal</i> , Carlos Manuel Ferreira Caetano.....	85
<i>La Capilla de Juan II en 1453. Mobiliario textil y vestiduras</i> , Laura Vegas Sobrino.....	111

EXTERIORS I INTERIORS, RETALLS D'HISTÒRIA DE L'ART MEDIEVAL

FRANCESC FITÉ I ALBERTO VELASCO

Com han assenyalat recentment Gerardo Boto i María Elisa Varela, l'espai esdevé una de les coordenades imprescindibles per al relat històric, doncs en ell es desplega la consciència i experiència dels esdeveniments i, a través d'ell, hom pot pensar sobre el desenvolupament de les societats i la narració de llur passat, en un escenari idoni que cal reconstruir.¹ Reconstruir l'entorn urbà i la vida material, és una tasca complexa que pot abordar-se des de múltiples punts de vista, com per exemple, el de la documentació que l'evoca. Aquí hi juguen un paper important els inventaris, com els que solen acompanyar els testaments, en els quals, de la mà d'un notari podem resseguir les diferents estances de molts habitatges generalment pertanyents a les oligarquies urbanes, tot i que també conservem inventaris de cases de pagesos i dels palaus de l'alta noblesa, més modestos pel que fa als objectes i aixovars que localitzem a les cases de pagesos.

La finalitat d'aquests inventaris és la de deixar constància dels béns mobles que conté la casa per tal de poder-los subhastar i fer front així a les voluntats del finat. És el que a Catalunya es denominen “encants”, dels quals sovint tenim relacions de béns amb el preu assolit en llur subhasta, i que són paral·lels als inventaris efectuats prèviament pels notaris just després de mort el propietari.² La minuciositat amb la qual es fan aquests inventaris ens permet quasi reconstruir mentalment els ambients

1. Gerardo BOTO, María Elisa VARELA, “Percepció i experiència de l'espai a l'Edat Mitjana”, *Studium Mediaevale*, 3 (Besalú, 2010), p. 7.

2. En relació a Lleida, sobre aquests inventaris vegeu: Jordi BOLÓS, Imma SÁNCHEZ-BOIRA, *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2014, 3 vols. La part documental es pot completar amb la consulta de: Jordi BOLÓS, *Dins les muralles de la ciutat. Carrers i oficis a la ciutat de Lleida als segles XIV i XV*, Pagès Editors, Lleida, 2008.

de les diferents estances, amb llur mobiliari, les diferents eines i vaixelles i, àdhuc, els ornaments que les abellen, com els cortinatges o els “draps de pinzell” que solien presidir les sales principals i els dormitoris. En algunes d’aquestes sales principals, aquelles que ho van ser d’aparat i representació, sovint hi trobem un moble anomenat “tinell” en el qual s’exhibia la vaixel·la de luxe —d’argent, coure o ceràmica vidriada de luxe, sovint de reflex daurat—, i que en el cas de palaus de gran fast, com el Reial Major de Barcelona, va acabar donant nom a la pròpia estança.³ El mobiliari recollit pels notaris contempla els arquivancs, les arque i cofres, diferents tipus de seients com les cadires o bancs, les taules de petges o d’altra mena, així com escriptoris, pomars o els llits, essent quasi inexistent la presència d’armaris. En molts casos, a la planta baixa de l’alberg s’hi descriu l’obrador, com és el cas de la casa de l’escultor, establert a Barcelona al primer terç del segle XV, Pere Sanglada.⁴ A Lleida posseïm també un inventari de la casa d’un escultor, emperò en aquest cas no s’hi registra l’obrador, ja que vivia en un alberg que li havia facilitat el Capítol al barri de la Suda; l’exercici del seu càrrec de mestre d’obra i escultor de la catedral l’efectuava a la casa de l’obra de la Seu lleidatana.⁵

Naturalment, aquesta és una documentació que ens il·lustra només sobre un tipus d’interiors, els d’una part de la societat medieval. L’estudi dels altres interiors podrà abordar-se des d’altres tipus de fonts documentals relatives a les institucions civils, eclesiàstiques o reials. Cadascun d’aquests interiors representen mons diferents i són manifestacions palpables de les característiques del grup social al qual s’associen. No cal dir que també són projeccions dels seus anhels cívics i religiosos, i també, materialitzacions físiques del seu poder.

El mateix ocorre amb els exteriors. El seu estudi pot abordar-se des de perspectives diverses i amb enfocaments multidisciplinars, ja siguin els

3. Anna Maria ADROER, *El palau reial de Barcelona*, Impremta Fidel, Barcelona, 1978. No hem conservat a Catalunya cap exemplar de tinell medieval, tot i que sí alguns del segle XVI. Vegeu: Josep MAINAR, Francesc CATALÀ, *El moble català*, Destino, Barcelona, 1976, p. 44-49. Sobre mobiliari català medieval, vegeu també: Jaume BARRACHINA, “El moble gòtic català d’ús domèstic”, *Moble català (Catàleg d’exposició)*, Electa-Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994, p. 21-43; Mònica PIERA, Albert MESTRES, *El moble a Catalunya. L’espai domèstic del gòtic al modernisme*, Fundació Caixa Manresa-Angle Editorial, Manresa-Barcelona, 1999, p. 27-53; o els diferents apartats signats per Eva Pascual a: Eva PASCUAL, “El Moble”, *L’Art Gòtic a Catalunya*, Antoni PLADEVALL (dir.), Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2008, vol. 4 [Arts de l’Objecte], p. 292-321.

4. Carme BATLLE, “La casa i l’obrador de Pere Sanglada, mestre d’imatges de Barcelona (1408)”, *D’Art*, 19 (Barcelona, 1993), p. 85-95.

5. Francesc FITÉ, “L’alberg i l’inventari patrimonial de Rodolí Gaultier, escultor i mestre d’obra de la Seu de Lleida (1442)”, *Seu Vella*, 3 (Lleida, 2001), p. 123-148.

propis de l'arqueologia, la història o la història de l'art, disciplines que no sempre es mostren en diàleg, però que estan condemnades a entendre's en qüestions com aquestes. L'anàlisi de la pell externa d'un edifici medieval pot implicar l'arqueologia de paraments, l'estudi de determinades decoracions, o l'anàlisi de la documentació que il·lustra sobre la seva materialització. Tot hauria de confluïr en treballs que analitzessin els objectius d'aquells que van pensar l'aparença externa d'aquella edificació, és a dir, l'estudi de les mentalitats que van propiciar erigir unes determinades estructures en base a uns cànons i amb la finalitat de transmetre determinats missatges. El programa iconogràfic d'una portalada gòtica que s'obria a la plaça del mercat, per exemple, podia pensar-se en funció d'aquesta ubicació i de la seva obertura a una zona especialment transitada. La magnificència d'aquesta portalada, a més, podria venir donada per això mateix, ja que l'Església podia projectar una determinada imatge de poder a través de la riquesa de la decoració o de l'espectacularitat arquitectònica d'aquesta estructura. El mateix podem dir, en aquest sentit, de les façanes d'aquelles institucions on residia el poder dels ciutadans, les cases de la ciutat.

Aquestes qüestions que podem resseguir a través de les fonts de tipus textual i de les pròpies construccions, les podem complementar amb l'observació atenta de les representacions gràfiques de l'època, on podem trobar algunes claus per completar aquest discurs. Ens referim a la pintura dels retaules, les representacions escultòriques, i altres manifestacions artístiques de la mena que siguin.⁶ Quan ens endinsem en el segle XV, amb els corrents flamencs els paisatges i les representacions del món urbà que serveixen de fons a les escenes de molts retaules, es fan més freqüents i, a més a més, adopten un aire més verídic i naturalista. Per tant, a través sobretot de la pintura, posseïm visions de ciutats amb els seus carrers i cases i, per altra part, representacions d'interiors íntimes, molt freqüents en la pintura flamenca.⁷ Aquest verisme progressiu es detecta,

6. En aquest sentit, a tall d'exemple, vegeu: Imma SÁNCHEZ-BOIRA, *Aproximació als espais i objectes a les cases urbanes de Lleida des del final del segle XIV fins al segle XVI: del món real a la representació de les imatges. Una mirada interdisciplinària des de les fonts documentals per a l'aprenentatge de la història*, Universitat de Lleida (tesi doctoral), Lleida, 2016. En aquest extens estudi, a partir dels inventaris i una àmplia recerca d'imatges sobre l'aixovar domèstic, s'ofereix una visió molt completa dels habitatges de la Lleida medieval.

7. La bibliografia sobre els grans pintors flamencs que ens proporciona exemples de representacions tant d'interiors com exteriors és moltíssima, aquí solament volem assenyalar alguns estudis que adjunten obres eloqüents mostrant exteriors i interiors de cases senyoriales flamenques, el primer indubtablement el d'Erwin Panofsky (Erwin PANOSFSKY, *Les primitifs flamands*, Hazan, Farigliano, 1992, il·l. XIX-XXI), inclou dues il·lustracions del tríptic de Merode del mestre de Flémalle, identificat amb Robert Campin, amb uns magnífics interiors (Metropolitan Museum); també del mateix pintor una altra taula d'un altre tríptic amb Santa Bàrbara, que es conserva al Museu del Prado. Per una de les taules més famoses de

per exemple, a la taula de Sant Cosme del Mestre de Palanquinos, on hi ha representada una catedral que coincideix bastant amb la de Lleó.⁸ En el cas de Catalunya, tenim el cas de Bernat Martorell, que a la predel·la del seu retaule de la Transfiguració de la catedral de Barcelona mostra una visió urbana excepcional que permet apropar-la molt vivament a la Barcelona de mitjans del segle XV. També resulta molt il·lustrativa la Pietat de Bartolomé Bermejo, conservada igualment a la Seu de Barcelona, en la qual s'ofereix un paisatge de fons i una ciutat força creïbles, amb les seves esglésies i campanars a mig construir, com succeeix igualment en la taula central del retaule de la Maredeu de Montserrat d'Acqui Terme (Itàlia), obra del mateix pintor.⁹ Quelcom semblant podem dir de la taula de Sant Jordi pintada per Pere Nisart que es conserva al Museu Diocesà de Mallorca, en què la representació de la ciutat de Palma amb l'Almudaina resulta del tot evident.¹⁰ En pintors del nord, com els germans Hubert i Jan van Eyck, Robert Campin o Hugo Van der Goes, per no citar-ne d'altres, resulten del màxim interès les escenes d'interiors com les de l'Anunciació o la Nativitat, les quals complementen molt bé les visions exteriors que hem evocat a través de la pintura.

Si la pintura ens serveix d'eina auxiliar pel coneixement dels interiors i exteriors en el marc de la vida quotidiana i, àdhuc, per analitzar molts dels béns mobles que ens apareixen en els inventaris, cal invocar també els testimonis arqueològics i patrimonials de petits objectes que

Jan Van Eyck, la que retrata el matrimoni Arnolfini en l'interior d'una cambra, a més de l'obra suara esmentada hom pot consultar: Till-Holger BORCHERT, *Jan Van Eyck*, Taschen, Madrid, 2008, p. 44-46; aquest autor publica també la taula de la Verge del canceller Rolin amb un interior-exterior força interessant a les p. 50-56, i a la p.73 la denominada Verge d'Ince Hall, conservada a la National Gallery of Victoria de Melbourne; també s'aboden aquests obres a: Joaquín YARZA, *Jan Van Eyck*, Historia 16, Madrid, 1993, p. 62-65. Un llibre que ofereix un panorama de tot el segle xv prou il·lustratiu és el de: Jan BIALOSTOCKI, *L'art du XVe siècle, des Parler à Dürer*, Le Livre de Poche, París, 1993. Recull obres amb interiors també de Rogier van der Weyden, Petrus Christus: Paul PHILIPPOT, *La peinture dans les anciens Pays-Bas, XV-XVIe siècles*, Flammarion, París, 1994, p. 33-44. Finalment podem fer esment dins d'aquest panorama, d'algunes de les pintures de Hieronymus Bosch; per exemple les seves Bodes de Canaan del Museu Boymans-van Beuningen de Rotterdam. Xalter BOSING, *El Bosco 1450 (?) - 1516. Entre el cielo y el infierno*, Benedikt Taschen, Köln, 1989, p. 22-3. Un llibre que recull detalls d'interiors i exteriors en obres d'aquest pintor, el de: Jos KOLDEWEIJ, Paul VANDENBROECK, Bernard VERMET, *Hieronymus Bosch El Bosco*, Polígrafa, Barcelona, 2001.

8. La imatge que esmentem es publica a: Joaquín YARZA, *La Catedral de León*, Edilexa, Lleó, 2002, p. 10.

9. Les obres de Bermejo apareixen reproduïdes a: Francesc RUIZ QUESADA (coord.), *La pintura gòtica hispanoflamenca. Bartolomé Bermejo i la seva època*, Museu Nacional d'Art de Catalunya-Museo de Bellas Artes de Bilbao, Barcelona-Bilbao, 2003, p. 185, 191.

10. Joaquín YARZA, "Pere Nisart, un pintor del sud de França a Mallorca", *Mallorca gòtica*, Museu Nacional d'Art de Catalunya-Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear, Barcelona-Palma, 1999, p. 45-50.

ens permeten comparar-los amb els representats en aquest món imaginari que se'ns brinda a través dels continguts pictòrics. Cal citar, en aquest sentit, les nombroses eines d'oficis i estris diversos que figuren en museus i col·leccions, procedents en una part important d'excavacions en jaciments arqueològics.¹¹

Si ara fixem la nostra atenció en els béns immobles, hem d'assenyalar que posseïm un gran conjunt d'exemples notoris de façanes de cases o palaus, ben conservats, dels segles XIII al XVI, així com altres elements urbans com forns, cases consistorials, fonts públiques, llotges, muralles, ponts, aqüeductes, etc. que són exponents molt vius d'aquest passat que volem evocar en aquest apropament al que entenem per vida material. No podem aquí enumerar de forma exhaustiva els nombrosos exemples subsistents d'aquests elements urbans. Pel que pertoca a façanes de palaus o cases de famílies benestants, posseïm a més dels exemples de Barcelona, en el seu barri gòtic, els força interessants d'algunes ciutats i viles com Lleida, Tàrraga, Montblanc, Sant Mateu, Morella o Daroca; i si travessem els Pirineus, Carcassona i Cordes-sur-Ciel, entre altres.¹²

11. La bibliografia que hom pot citar en aquest sentit és molt nombrosa i difícil d'exhaurir. Vegeu, per exemple, els catàlegs d'exposició: Lina UBERO, Reinald GONZÁLEZ, Antoni NICOLAU (coords.), *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Sociedad Editorial Electa-Museu d'Història de la ciutat de Barcelona de l'Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1994; Xavier BARRAL (dir.), *Viu a palau a l'Edat Mitjana, segles XII-XV*, Fundació Caixa de Girona, Girona, 2004. Pel que fa a l'estudi de materials procedent d'una excavació, cal citar un clàssic dins la historiografia com és el llibre de: Lluís MONREAL, Jaume BARRACHINA, *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1983, en què s'analitzen de forma detallada tots els materials medievals recuperats en aquest castell.

12. Per a la ciutat de Barcelona, vegeu: Agustí DURAN, *El Barrio gòtic de Barcelona*, Aymà, Barcelona, 1952; Agustí DURAN, *Barcelona i la seva història*, Curial, Barcelona, 1972, 3 vols.; Agustí CÓCOLA, *El barrio gòtic de Barcelona*, Editorial Madroño, Barcelona, 2011, en què s'enumeren els diferents edificis, emperò en el context de la reforma del barri gòtic. També hi ha treballs diversos que evocuen el passat medieval de la ciutat, com el de Teresa Vinyoles: Teresa VINYOLE, "Una ciutat envoltada d'horts i vinyes", *La Barcelona gòtica*, Museu d'Història de la ciutat del Institut de Cultura, Barcelona, 1999, p. 59-98. A Lleida, com a exemple més representatiu malgrat les fortes restauracions, cal fer esment de l'edifici de la Paeria, antic palau del segle XIII que va pertànyer als Sanahuja (vegeu: José Antonio TARRAGÓ, *La Casa de la Ciutat. La Paheria de Lleida. Notas para un ensayo*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1977; Joan Ramon GONZÁLEZ, "Casal de la Paeria", *Catalunya Romànica*, Antoni Pladevall, dir. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, vol. 24 [*El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*], p. 185-187). Per a Tàrraga, cal esmentar el palau dels Marquesos de la Floresta, amb una façana comparable a la suara esmentada de Lleida (vegeu: Ramon NOVELL, Agustí DURAN, Adolf FLORENSA, *El Palacio de los marqueses de la Floresta de Tàrraga*, F. Camps Calmet, Tàrraga, 1958; Jaume ESPINAGOSA, Francesc DE RUEDA, "Palau dels Marquesos de la Floresta", *Catalunya Romànica*, Antoni Pladevall, dir. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, vol. 24 [*El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*], p. 560-562). Quant a Morella, on es pot admirar l'edifici medieval de la Casa de la Vila, hom pot consultar: Josep ALANYÀ, *Urbanisme i vida a la Morella medieval (s. XIII-XV)*, Ajuntament de Morella-Amics de Morella i Comarca, Benicarló, 2000. Per Sant Mateu, que conserva el forn medieval, a més d'un seguit de casalics i palaus, hi ha l'estudi de: Ferran OLUCHA, "Història de l'art castellanenc: la producció bibliogràfica, estat de la qüestió", *Millars*.

L'objectiu del volum miscel·lani que el lector té a les mans és oferir una panoràmica parcial del tema que hem esbossat, el de l'estudi dels interiors i els exteriors dels edificis, i fer-ho a partir d'una sèrie de casos concrets presentats per diferents autors. Alguns d'aquests treballs ofereixen aproximacions a interiors i a objectes associats a la vida material que consten en inventaris, i que sovint es poden documentar a través de les representacions gràfiques que hem apuntat. Altres, en canvi, són treballs centrats en l'estudi de determinades estructures que ajuden a embellir i configurar aquests interiors, com els enteixinats, mentre que altres s'ocupen de decoracions exteriors efectuades amb escultura.

El llibre s'inicia amb l'aportació de Margarita Vázquez, en la qual aborda l'anàlisi del profà i el sagrat en l'escultura romànica d'un grup d'esglésies de l'antiga Diòcesi de Tuy. Aquesta diòcesi abasta un ampli territori, una part del qual se situava dins Galícia i l'altra en espai portuguès. En el seu estudi es fixa en un conjunt d'esglésies en les quals analitza les mènsules, els capitells i en algunes els timpans, en certa forma evocant també la vida material a través dels exemples que aporta. El segueix l'estudi de Lluïsa Amenós, en què se'n ofereix una aproximació a la documentació com a font de proveïment d'informació a l'hora d'analitzar les diferents eines que integraven l'escriptori d'una llar, amb els diferents estris estudiats i caracteritzats de forma taxonòmica a partir del que diuen els documents. L'estudi inclou un valuós glossari confeccionat a partir d'aquests esments documentals, amb interessants comentaris de l'autora que ajuden a la delimitació de les característiques de cadascun dels objectes.

Enrique Galdeano analitza l'evolució de la "ghiterna", un instrument de corda de la família del llaüt que troba origen a la cultura andalusí. El seu treball efectua un estudi aprofundit de la morfologia de l'instrument i la seva evolució a través de les representacions gràfiques medievals, pictòriques i escultòriques, amb un especial èmfasi en els regnes de Navarra i la Corona d'Aragó entre els segles XIII i XV, on es localitzen interessants imatges en les quals l'instrument en qüestió té protagonisme. La seva investigació té per objectiu l'estudi detallat d'aquestes representacions per tal de diferenciar la "ghiterna" del llaüt i d'altres instruments

Espai i història, 20 (Castelló de la Plana, 1997), p. 171-201. Per a Daroca, vegeu l'estudi inèdit de: Juan FRANCISCO ESTEBAN LORENTE, *Inventario artístico del partido judicial de Daroca, 1975-1980* (revisat per Fabián Mañas el 1999). Per al cas de Carcassona, vegeu: Claude MARQUIÉ, *Carcassonne: hôtels et maisons du Moyen Âge à la Révolution*, Amicale Laïque de Carcassonne, Carcassona, 1998. Finalment, sobre els interessants palaus i casalicis de Cordes-sur-Ciel, vegeu: Claire TARGUEBAYDE, *Cordes en Albigeois*, Privat, Tolosa, 1982; Michèle PRADALIER-SCHLUMBERGER, *Cordes-sur-Ciel*, Éditions Jean-Paul Gisserot, Luçon, 2005.

similars, i fer-ho en comparació amb les fonts escrites que ens parlen de la seva morfologia.

Joaquín García aborda l'estudi de la denominada "carpintería de lo blanco" en la zona lleonesa durant els segles XIV y XV, que enceta amb una dilatada relació historiogràfica sobre els orígens de l'estil mudèjar. Després passa a precisar que s'entén per "carpinteria de los blanco", aplicada a la confecció dels teginats de fusta, per acabar enumerant els exemples lleonesos i descrivint les seves característiques. El seu estudi crític destaca pel qüestionament que fa de les escoles regionals en la matèria en qüestió, ateses les importants similituds entre els diferents focus castellans; així com de l'ús del terme "gòtico-mudèjar", que considera poc encertat perquè implica una valoració superficial aliena a les tasques dels fusters que obraven aquests teginats.

Carlos Caetano, a través de la casa del Concejo de Braganza, exposa els orígens de l'arquitectura municipal i la seva funcionalitat cívica personificada en els "Concejos" portuguesos. Les seves conclusions se centren en el territori en qüestió, però serien extrapolables a altres contextos de la Península Ibèrica. En la seva exposició destaca com en un principi els consells es reunien en pòrtics o "linhares" (sortides) i que fruit de la consolidació d'aquestes institucions, neix una arquitectura pròpia, concretada en les cases o palaus del consell, citant dins del segle XIV com a més notables els de Estemoz, Monsaraz i Braganza. En definitiva, el seu treball posa de manifest el marc arquitectònic del poder cívic a Portugal i com les institucions municipals cercaven entorns dignes i decorosos per a l'exercici de les seves tasques quotidianes, enfocades a l'administració de la justícia i el regiment de les decisions municipals.

Finalment, Laura Vegas ens ofereix una interessant reconstrucció del material tèxtil documentat a la capella de Joan II de Castella, segons un inventari de 1453. L'aixovar litúrgic i cerimonial del monarca es trobava integrat per teixits de seda, brocats de seda i or, frontals d'altar, dossers, coixins i diferents vestits litúrgics. Malauradament, en la pintura castellana no hi ha cap exemple plàstic que es pugui relacionar directament amb aquest inventari, però sí trobem, en canvi, paral·lels de procedència no castellana que ens permeten fer-nos una idea de la seva sumptuositat, a més d'exemplars de vestimenta litúrgica —com casulles o capes pluvials— conservats en esglésies i tresors catedralicis que, de forma eloqüent, ens il·lustren sobre com eren aquests teixits de luxe. Els teixits documentats en l'inventari esmentat són una mostra evident de la sumptuositat que

envoltava la quotidianitat litúrgica del monarca i la seva cort, a la vegada que una expressió manifesta del seu poder.

Aquest aplec de treballs que oferim, malgrat la visió parcial que ofereix en conjunt, i tot i referir-se a diferents àmbits geogràfics peninsulars, permeten fer-nos una idea de la multiplicitat de formes d'aproximar-nos al fenomen de la imatge medieval. La idea central del llibre és efectuar un recorregut exterior i interior pels edificis, palpar les seves organitzacions interiors i veure, també, diferents sistemes de decoració de les seves estructures. A banda de les conclusions que puguem extreure de les restes materials que ens han pervingut, alguns dels treballs aplegats profunditzen en les idees i significacions que envoltaven a aquests espais, ja que molts cops eren materialitzacions físiques del poder de les institucions que els van promoure. Altres estudis dels que aquí recopilem, en canvi, es veuen obligats a treballar en l'àmbit de la virtualitat, atès que les obres o els objectes que s'analitzen han desaparegut i només ens resta el seu record a través dels documents o les imatges que els evoquen.

Aquesta obra és fruit de les activitats científiques del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals “Espai Poder i Cultura” (2014SGR.630), sorgeix del projecte de recerca *Identidad, Memoria e Ideología en la Edad Media* (HAR2009-08598/HIST), s’ha beneficiat del projecte de recerca *Auctoritas, Iglesia, cultura y poder (siglos XII-XV)* (HAR2013-31484), i veu la llum gràcies a la Fundació ICREA.

© dels capítols: els seus autors, 2017
© d’aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2017
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: agost de 2017
ISBN: 978-84-9975-881-7
DL L 839-2017
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

« imprès a lleida »

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d’aquesta obra només es pot fer amb l’autorització dels seus titulars, llevat de l’excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d’aquesta obra.